

ÅLDERISM

Sverige skiljer sig från de flesta andra länder därigenom att våra värderingar betonar rationalitet och självförverkligande i högre grad än vad fallet är hos våra nordeuropeiska grannar. Samtidigt uppfattas ålderism, dvs. fördomsfulla värderingar som kan leda till diskriminering, som ett problem i vårt land.

Världsomfattande intervjuundersökningar, under rubriken World Values Survey (WVS), belyser sådana värderingar närmare. Här redovisas några jämförelser med fyra näraliggande länder. Den bakomliggande frågan är om ålderism är utmärkande för Sverige och om det går att finna några möjliga förklaringar till dess värderingar.

Betraktas äldre med respekt? Är åldersgruppen 70+ en belastning för samhället? Får den gruppen mer än den förtjänar? Hur är åldersgruppen kompetens? Accepteras en chef som fyllt 70 år? Har seniorerna för stort politiskt inflytande? Svaren varierar, men Sverige avviker på några väsentliga punkter från jämförbara länder.

Ålderismen framträder bland siffrorna. Tolkningar diskuteras och i slutkommentarerna lyfts denna tolkning fram med stöd i forskningsrapporter och andra källor.

Definition

Ålderism definieras som "fördomar eller stereotypa föreställningar som utgår från en människas ålder och som kan leda till diskriminering", enligt gerontologiprofessorn Lars Andersson som skrev boken "Ålderism" 2008.

SPF Seniorerna genomför sedan 2012 [ett program](#) för att kartlägga och motverka ålderism. Riksdagens äldsta ledamot och SPF:s f.d. ordförande Barbro Westerholm (FP) har länge [skrivit](#) och [talat](#) om problemet med åldersdiskrimineringen i vårt land, och då och då hittar man en artikel som belyser ålderismens utbredning.

WORLD VALUES SURVEY

I början av mars 2015 skrev Peter Letmark i DN en uppmärksammat artikel med rubriken "[Svenskar ser ner på de äldre](#)" om svenskarnas syn på äldre människor och åldrande.

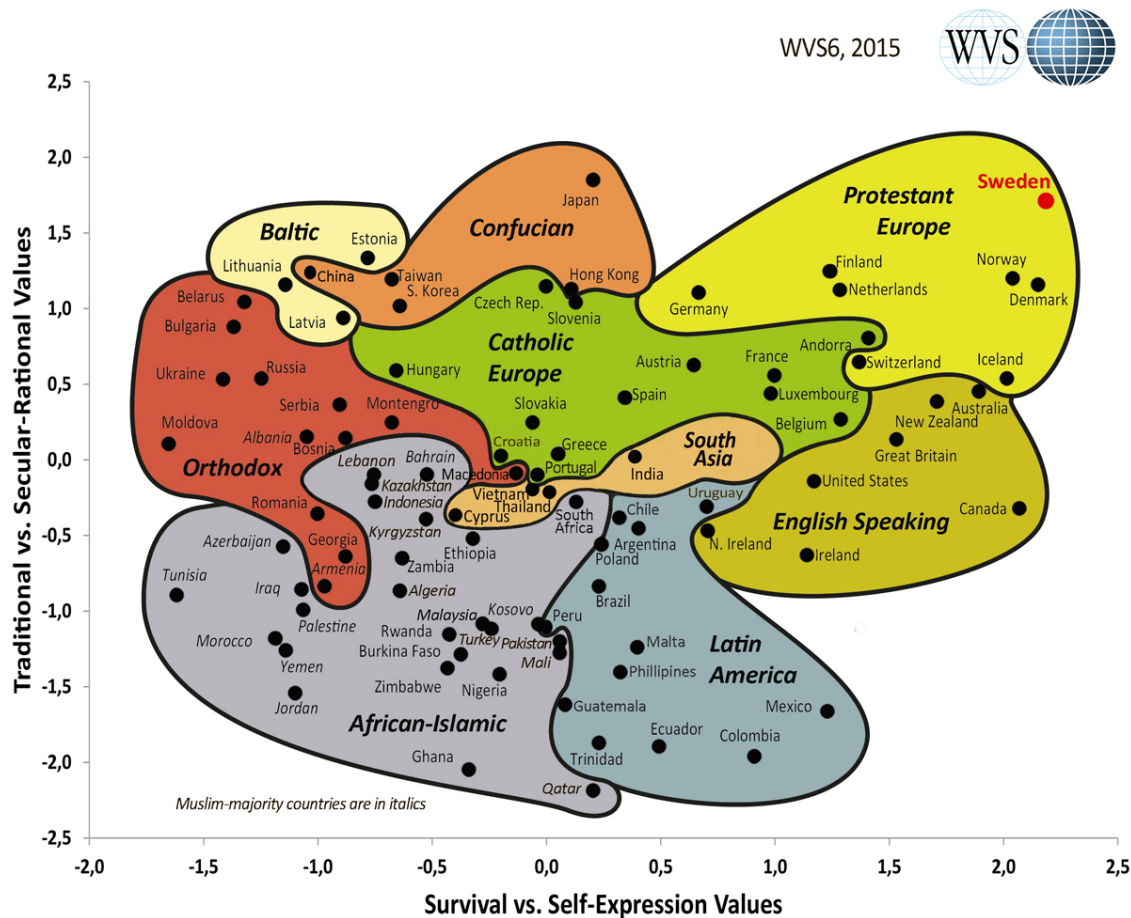
Letmark intervjuade Bi Puranen, generalsekreterare för World Values Survey (WVS) och forskare på Institutet för framtidsstudier. WVS presenterade i början av året sina senaste, världsomspännande mätningar av vanliga människors upplevelser och värderingar i över hundra länder. Bland alla frågor fanns några som handlade om synen på äldre. Det var genom svaren på dessa frågor som Letmark kunde komma fram till slutsatsen att ålderism frodas i vårt land.

"När människor i det egna landet får ranka olika åldersgruppers sociala position, så rankar vi i Sverige de äldres position som näst lägst i världen", säger Bi Puranen.

World Values Survey (WVS) är ett pågående samhällsvetenskapligt forskningsprojekt med syftet att utforska sociokulturella, moraliska, religiösa och politiska värderingar inom olika länder världen över. Studien genomförs löpande med några års mellanrum i så kallade "vågor", och antalet länder som undersöks ökar med tiden. Frågeformulären består av ca

250 frågor vilket resulterar i 400 mätbara variabler. WVS sekretariat är baserat i Stockholm. Deltagande forskare kommer från hela världen.

WVS databaser och publikationer är tillgängliga på organisationens hemsida. WVS mest kända publikation är den s.k. "Ingelhart-Welzel kulturkarta". Forskarna har samlat variabler från frågeformulären för att mäta ländernas värderingar utifrån två aspekter: traditionella mot sekulära/rationella värderingar (x) och överlevnads- mot självförverkligandevärderingar (y).

Senaste kartan publicerades 2015 och tidigare versioner har blivit mycket omskrivna i Sverige. Orsaken är att vårt land framstår som det mest extrema i hela världen, med högsta poäng på "självförverkligandevärderingar" och näst högsta på "sekulära-rationella värderingar", efter Japan.

>> [artikeln i DN: "Glöm lagom - se så ovanliga vi är" \(2007\)](#)

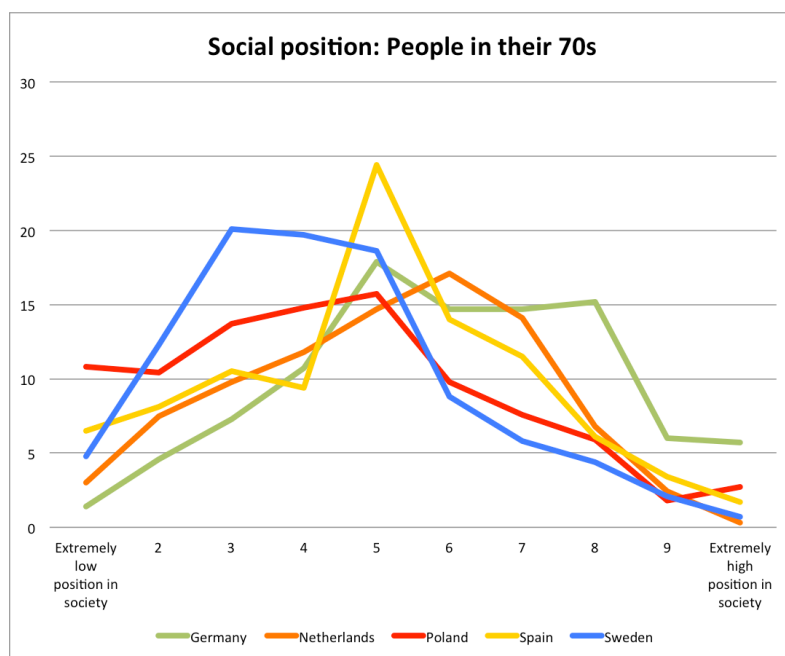
Religionens begränsade plats, tryggheten och den höga nivån på jämställdhet och demokrati förklarar Sveriges plats på kartan. Men det finns goda skäl att tro att det finns en baksida på medaljen, och att den heter ålderism.

I ett försök att bättre förstå begreppet ålderism har vi tittat på svaren på åtta frågor i WVS enkät med koppling till äldre och åldrande. Vi har också jämfört hur resultaten från Sverige förhåller sig till svaren från andra länder i Europa.

Om seniorernas status i samhället

1. Hur skulle de flesta (i ditt land) placera människors, i åldersgruppen 70+, sociala position?

OBS: de tillfrågade tillhör alla ålderskategorier. Svaren ska tolkas som vad folk i allmänheten upplever/föreställer sig att seniorernas sociala position är. Man definierar inte begreppet "social position" heller, utan låter de svarande tolka frågan fritt.

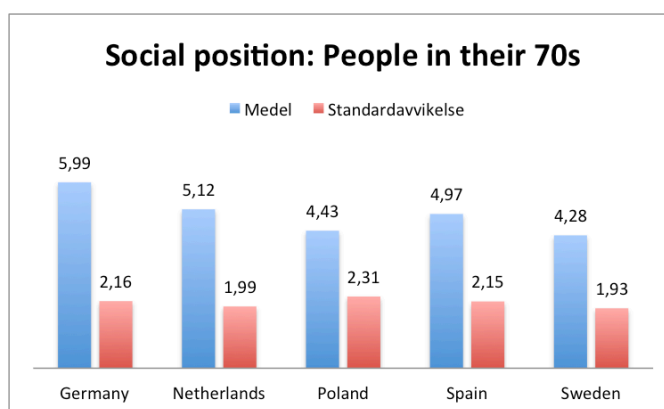

Svaren visar att människor över 70 uppskattas ha lägre ställning i samhället i Sverige än i länder som Spanien, Tyskland, Polen och Nederländerna.

Skalan går från 1 (lägsta position i samhället) till 10 (högsta).

Medelvärdet för Sverige är 4,28 vilket är 1,71 poäng lägre än Tyskland (5,99), dvs. nästan 30 % lägre.

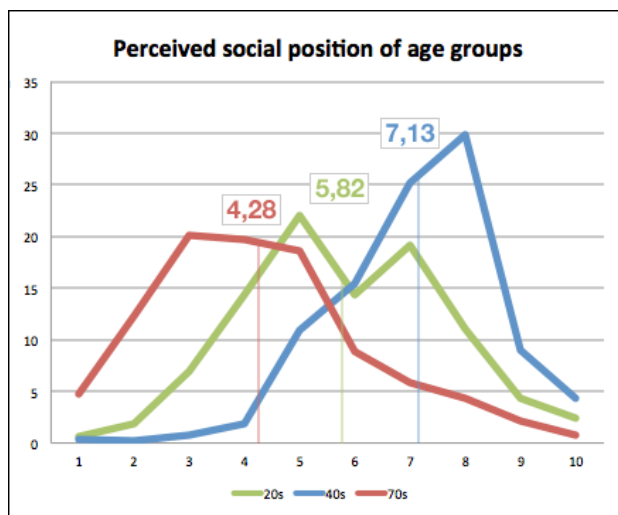
Svaret är också mest enhetligt i Sverige (se figur till höger).

Skillnaden förklaras knappast med att äldre tyskar till exempel skulle ha en bättre ekonomisk standard än svenska pensionärer. Det handlar snarare om en väl förankrad bild om äldres plats i samhället.

Frågan om hur man uppfattar vissa åldersgruppers sociala status ställdes också för yngre grupper och vi jämförde svaren för dem mellan 20 och 29, 40 och 49 och 70+.

Här syns tydligt att pensionärer anses ha en mycket svagare ställning (-1,54 poäng) i samhället än även unga vuxna. Det betyder att människor som precis har avslutat sitt arbetsliv anses ha en i genomsnitt mer prekär situation än de som precis börjat sitt, eller fortfarande studerar. Nederländerna är det enda av de andra europeiska länderna som liknar Sverige, även där anses 70-åringar ha lägre ställning än 20-åringar, dock är skillnaden bara 0,40 poäng.

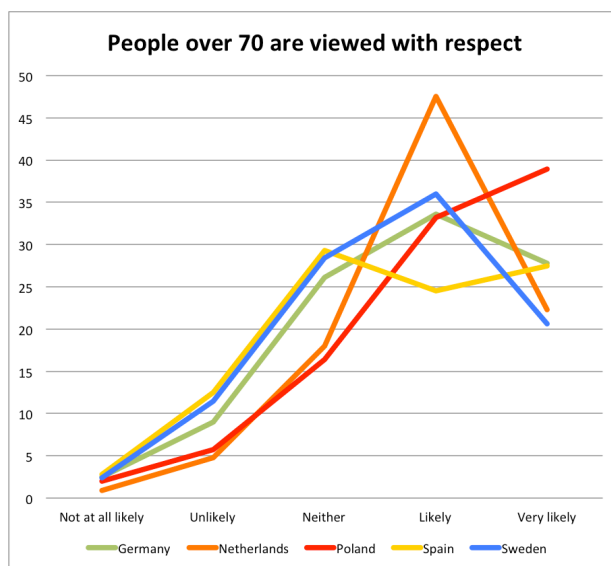

Stämmer det med verkligheten? Oavsett vad som menas med "social position" (ekonomi, inflytande, deltagande, etc.) är detta resultat en kärna i fråga om ålderismen.

Om respekt för de äldre

Två frågor i enkäten handlar om hur de äldre respekteras, men de formuleras olika och får helt olika svar.

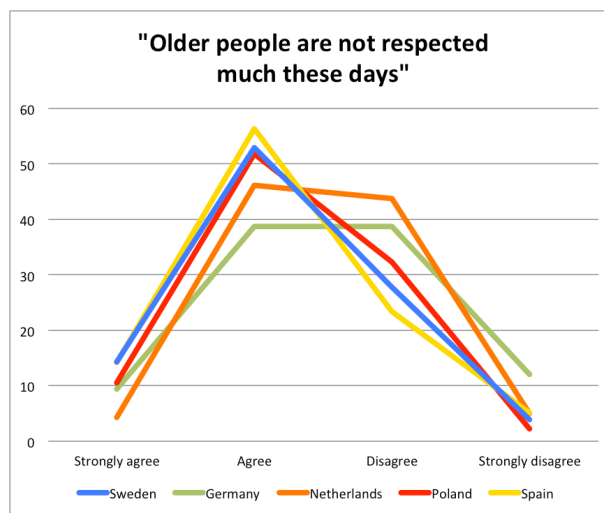
2. Hur troligt är det att människor (i ditt land) betraktar dem över 70 år med respekt?

Majoriteten i samtliga länderna tycker att äldre oftast visas respekt. Resultatet för Sverige är sämre än t.ex. Nederländerna eller Polen, men jämförbart med Tyskland och Spanien. Andelen människor som tror att äldre alltid respekteras är dock lägst i Sverige.

3. Håller du med om följande påstående: äldre människor respekteras inte mycket nuförtiden?

I kontrast med förra frågan upplever de flesta tillfrågade att äldre människor inte respekteras särskilt mycket i dagens samhälle. Svaren från Sverige liknar de från Spanien och Polen och är mer negativa än de från Nederländerna och Tyskland, trots att de sistnämnda ligger kulturellt och ekonomiskt närmare oss. I Sverige tycker nästan 20 % fler än i Nederländerna och Tyskland att äldre inte respekteras. Två av tre svenskar (67,2%) håller med påståendet.

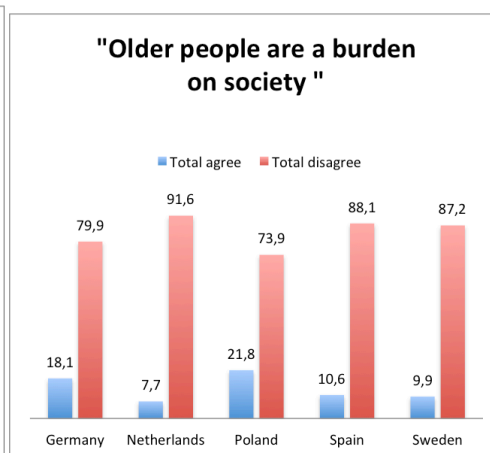
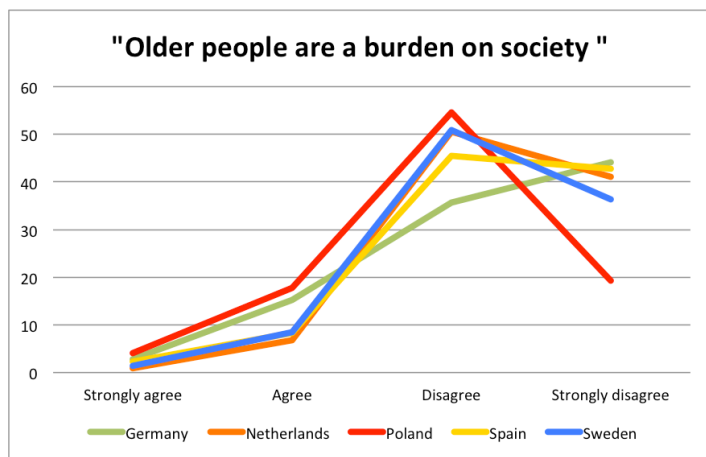

Första frågan tolkar vi som "tycker du att du och dina landsmän oftast respekterar äldre människor", och andra frågan som "upplever du att de äldre får den respekt som de förtjänar i ditt land (av samhället, myndigheter)", vilket förklarar de motsägelsefulla resultaten.

En belastning för samhället?

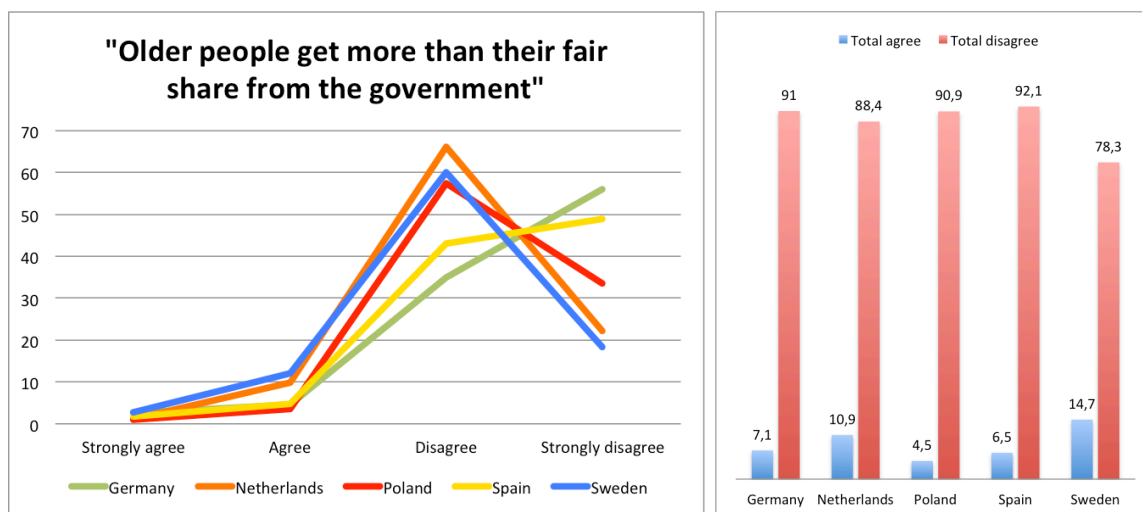
Om äldre har en särskilt svag ställning i samhället och inte anses respekteras som de borde, vad är det som är orsaken till detta? Skulle det kunna vara att icke-produktiva medborgare med större behov av vård och omsorg uppfattas som en belastning för samhället?

4. Håller du med om följande påstående: äldre människor är en börda för samhället?

Svaret är ett klart och tydligt nej. Mindre än 1/10 håller med påståendet i Sverige, medan dubbelt så många gör det i Tyskland och Polen. Att äldre inte anses vara en belastning för samhället är positivt, men frågan handlar om principen, inte i vilken grad äldrepolitiken som tillämpas upplevs som rättvis.

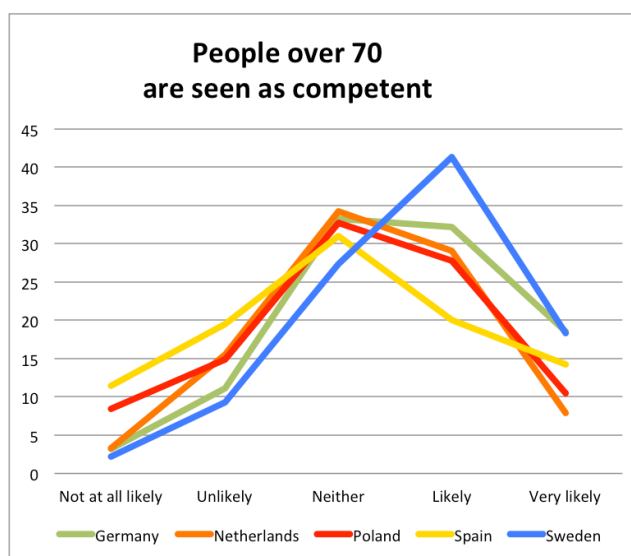
5. Håller du med om följande påstående: äldre människor får mer än sin rätta andel från samhället?

En majoritet av svenskarna håller inte med påståendet att äldre får för mycket hjälp från regeringen och myndigheterna. Men de som gör det är fler än i alla andra europeiska länder. Fråga 5 visar att de insatserna för att tillfredsställa de äldres behov anses vara rimliga för merparten av befolkningen. Svaren är positiva, men jämförelsen med andra västländer och svaren på förra frågan ger ett annat, lite mindre positivt intryck.

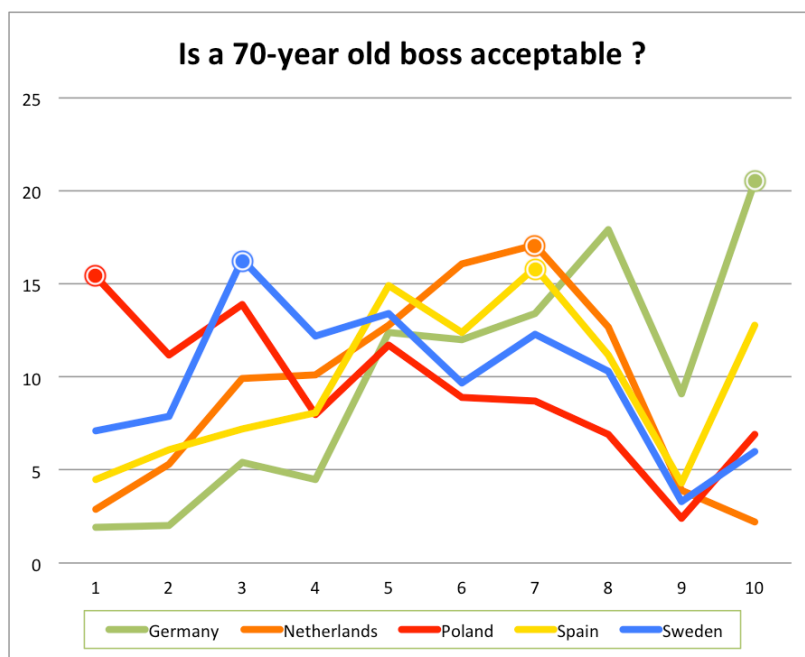
Om kompetens och arbetslivet

6. Hur sannolikt är det att de flesta i ditt land betraktar personer 70+ som kompetenta?

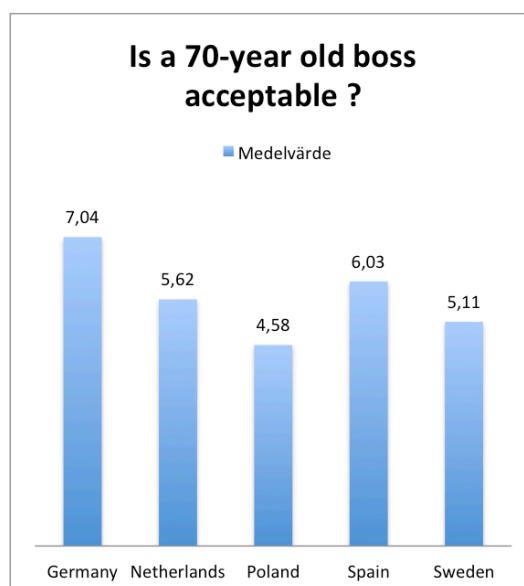
Nästan 60 % av de svarande i Sverige ser människor över 70 som kompetenta. Det är mycket mer än i alla andra länderna. Den logiska slutsatsen borde vara att en majoritet svenskar inte ser något problem med att jobba med seniorer som valt att inte avsluta sin karriär.

7. Hur acceptabelt eller oacceptabelt skulle de flesta i ditt land finna det att en tillräckligt kvalificerad person 70+ skulle tillsättas som deras chef?"

Skalan går från 1 ("helt oacceptabelt") till 10 ("absolut acceptabelt"). Ett medelvärde över 5,5 betyder att landets inställning till frågan är mer positiv än negativ. Så är det för Tyskland (7,04), Nederländerna (5,62) och även Spanien (6,03) trots landets skyhöga ungdomsarbetslöshet. Värdet för Sverige är 5,11 och vanligaste svar är 3, som kan tolkas som "ganska oacceptabelt", att jämföra med 7 för Spanien och Nederländerna och 10 för Tyskland.

Trots att man tycker att seniorer är kompetenta i mycket större utsträckning i Sverige än i t.ex. Tyskland, så tror de flesta att en 70-årig chef är inget man vill ha, till skillnad från de andra länderna, bortsett från Polen.

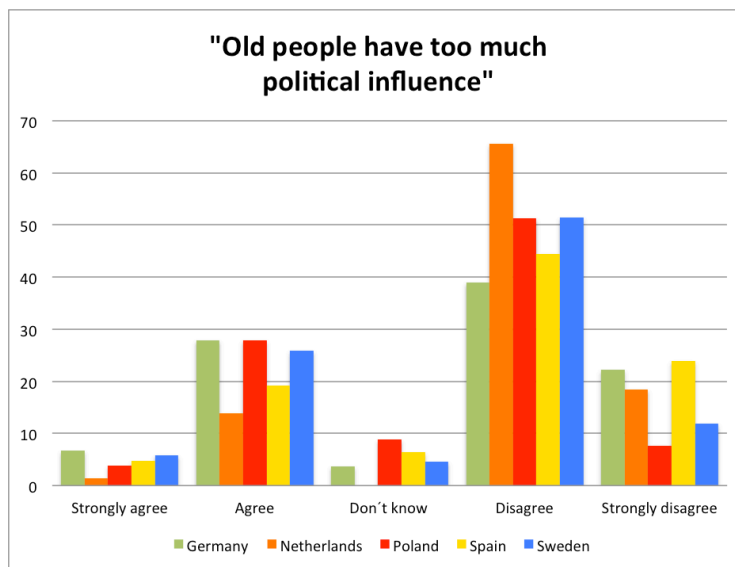

Varför är det så? En möjlig tolkning är att äldre anses ta jobben från de yngre, vilket är fel eftersom de inte konkurrerar om samma jobb. En annan tolkning är att de flesta tillfrågade vill ogärna nervärdera de äldre i sina svar, men helst slipper dem i verkligheten.

Om politiskt inflytande

8. Håller du med om följande påstående: äldre människor har alltför stort politiskt inflytande.

Andelen som är "starkt emot" påståendet är lägst i Polen och Sverige. Nästan 32 % av svenskarna tycker att de äldre har för mycket politisk inflytande, trots att bara 2,5 % av riksdagsledamöterna är födda före 1950. Frågan är dock öppen för tolkning, till exempel om det är andelen väljare över 65 som avses.

Sammanfattning

Genom några relativt enkla frågor sätter WVS fingret på attityder och åsikter som är symptomatiska för hur befolkningen ser på sina äldre. Jämförelsen med andra europeiska länder hjälper oss att förstå våra särdrag.

Hur ser man på äldre människor i det svenska samhället? De är kompetenta men inte acceptabla som chefer. De utgör ingen orimlig belastning för samhället, men de är kanske en aning bortskämda och inte utan politisk inflytande. Trots det är deras status i samhället helt enkelt katastrofal. Äldre är väl värda allas respekt, men beklagligt nog är de inte tillräckligt respekterade.

DISKUSSION

Mycket i WVS enkät handlar om vilka normer och drivkrafter som styr våra liv. Dagens Sverige präglas av individualism och rationalism/sekularism. Detta syns tydligt i WVS analys men också i en mängd andra forskningsresultat. En av de mest intressanta är Geert Hofstedes [kulturdimensionsteori](#), som karakteriserar länder med hjälp av 6 faktorer eller "dimensioner". Sverige utmärker sig genom

- en liten *makt*distans: hög jämlikhet och sunt politiskt klimat.
- en mycket stark *individualism*
- världens lägsta "*maskulinitet*": samarbete föredras framför konflikt och ödmjukhet, livskvalitet och omsorg för de svagaste värderas högt.
- lågt "*osäkerhetsundvikande*": det finns en hög tolerans för idéer som avviker från normen och att praktiken väger tyngre än principerna.
- relativt svag "*långtidsorientering*": beskriver samhällets tidshorisont, dvs. den betydelse som läggs vid framtiden i jämförelse med nutiden och det förflutna; här premieras korttidsmålen och personlig stabilitet framför framtidsvisioner och uthållighet.
- "*tillfredsställelse*" vs. *återhållsamhet*: tillfredsställelse av grundläggande och naturliga mänskliga drifter värderas högt.

Det kan tyckas paradoxalt att Sverige räknas som ett av de mest inkluderande och jämställda länderna i världen, medan ålderism är utbredd och djupt förankrad. Vårt intryck är att ålderismen är en naturlig konsekvens av rådande individualism och friskhets- och ungdomskult, som förstärks av en radikal nedvärdering av de äldre i samband med ny teknologisk utveckling. Digitaliseringsvågen, som med rätta beskrivs som den andra industriella revolutionen, har på ett radikalt sätt ändrat förutsättningarna för hur de äldre värderas, syns och hörs. "Vi lever i en kultur där ungdom är lika eftersträvanvärdt som ålderdom inte är det", skriver Dagens Nyheters redaktion i [ledarsidan](#), 6 april 2015. Vi ser flera dimensioner i det (för de äldre) försämrade läge som den utvecklingen har medfört.

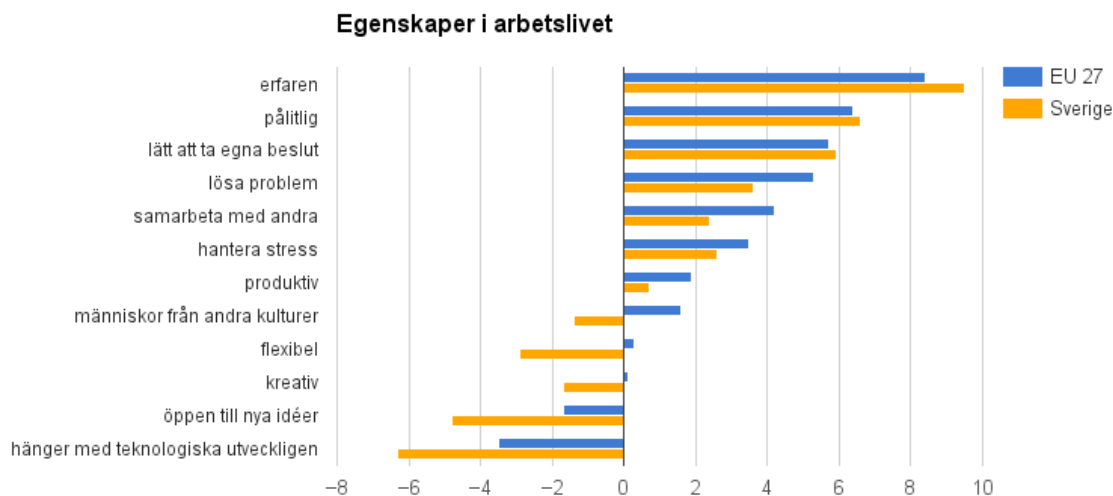
Obsoleta seniorer?

I många branscher anses kunskapen som seniorerna besitter obsoleta, inte längre behövliga. Gamla erfarenheter tycks sakna relevans när arbetsätten har förändrats i grunden. 2012 utsågs av EU till "Äldreåret" och den s.k. [Eurobarometer-undersökningen](#) tog pulsen på vad européer tycker på fem områden: om ålder och äldre, äldre i arbetslivet, pensioner och pensionering, frivilligarbete och stöd till äldre samt en åldersvänlig miljö. Allt sammanställdes i rapporten "[Active Aging](#)". En av frågorna var följande:

"För var och en av följande yrkesegenskaper, i vilken mån tycker ni att personer i åldern 55+ är bättre, alltså sämre än yngre medarbetare? (från -10 till +10)"

	erfaren	pålitlig	lätt att ta egna beslut	lösa problem	samarbeta med andra	hantera stress	produktiv	människor från andra kulturer	flexibel	kreativ	öppen för nya idéer	hänger med teknologisk utveckling
EU 27	8,4	6,4	5,7	5,3	4,2	3,5	1,9	1,6	0,3	0,1	-1,7	-3,5
Sverige	9,5	6,6	5,9	3,6	2,4	2,6	0,7	-1,4	-2,9	-1,7	-4,8	-6,3

Active Aging, Eurobarometer 2012

Människor över 55 anses mer erfarna, pålitliga och bättre på att ta egna beslut än yngre medarbetare i högre mån i Sverige än genomsnittet i Europa. Men för alla andra egenskaper är man mindre positiv i Sverige, särskilt i frågor om flexibilitet och teknisk utveckling. Här hamnar Sverige nära botten i EU.

Samtidigt finns det mycket som talar för att fler och fler äldre väljer att fortsätta jobba, och även [startar eget](#). Den ökade livslängden och åldrande befolkningen bör öppna för att arbetslivet också förlängs, men svaret på WVS fråga (nr 7) om 70-åriga chefer visar att idén är kontroversiell.

Medelåldern som norm

Forskaren Magnus Nilsson skriver i "[Våra äldre – Om konstruktioner av äldre i offentligheten](#)" (2008):

“Många menar att de värden som dominerar de västerländska samhällena är aktivitet, produktivitet, effektivitet och autonomi och det är värden som också associeras till en generaliserad vuxenhet. (...) Att åldras innebär i förhållande till detta en tillbakagång och nedgång i förmågor och autonomi. Äldre blir 'de andra', de negativt avvikande, utifrån mellanåldern som norm.”

Det är intressant att definiera “medelåldern” eftersom den utgör normen som människor i andra åldrar jämförs med. Man kan anta att ju längre medelåldern är desto mer dominant är den, och starkare agerar den som norm. Hur lång är medelåldern? Svaret hittar man i Eurobarometer som ställde frågan: när slutar man vara ung och när börjar man vara äldre. Skillnaden mellan dessa två siffror blir därför medelålderns längd. Genomsnittet för de 27 länderna var att man slutar vara ung vid 41,8 år och man blir gammal vid 63,9 år, d.v.s., 22,1 år senare. Siffrorna för Sverige var 36,9 och 66,6 dvs. en 29,7 år lång medelålder, Europas näst längsta efter Portugal.

	EU 27	Sverige	<i>lägst</i>	<i>högst</i>
När slutar man vara ung?	41,8	36,9	36,7 (Malta)	50,8 (Cypern)
När börja man vara gammal?	63,9	66,6	57,7 (Slovakia)	70,4 (Nederländerna)
Skillnad (= medelålder)	22,1	29,7	12,5 (Ungern)	31,1 (Portugal)

Active Aging, Eurobarometer 2012

Eurobarometern frågade också om åldrande befolkning är något man bekymrar sig över. Där utmärkte sig svenskarna som de allra minst oroliga i Europa: 19 % från Sverige svarade att de oroade sig över den åldrande befolkningen, jämfört med 42 % för hela Europa.

Seniorfritt samhälle

Möten mellan generationerna har försvagats. De traditionella värderingarna som ställde familjen i centrum är mer eller mindre borta. Medan de äldres välmående är familjernas ansvar i många länder så har ansvaret i Sverige liksom i de flesta västländerna flyttats till välfärdsstaten. Familjer där tre generationer delar samma bostad klassas som en [kuriositet](#). Trots att seniorer utgör en femtedel av befolkningen lever de flesta yngre i miljöer (fysiska liksom digitala) där seniorer inte syns särskilt mycket och hörs ännu mindre. Medierna domineras av yngre skribenter som behärskar de digitala diskussionskanalerna där seniorers röst nästan helt saknas.

Polariserade bilder i media

Faktum är att äldre människors röst ignoreras helt om inte debattämnen direkt handlar om äldre frågor, vilket händer [mycket sällan](#). Inte ens då finns en garanti att bli hörd. Till exempel har den pågående debatten om kvalitet i äldreomsorg tidigt bytt spår till att handla framförallt om ideologi, med yngre debattörer i spetsen.

Äldre i massmedierna syns främst som drabbade, av exempelvis sjukdomar och dåliga förhållanden inom vård. Motsatsen är de som beskrivs som på något sätt extremt aktiva och skickliga "trots sin ålder", och då handlar det mer om underhållning än seriösa nyheter. Magnus Nilsson visar i sin avhandling hur "gammal", "äldre" och t.o.m. "pensionär" är termer som lätt kopplas till "sjuk" och "sjukdom", så att orden delvis fungerar som synonym. Det är inte bättre på sociala medier, där allt som kopplas till åldrande och de äldre upplevs obarmhärtigt negativt, med några få verklighetsfrånvarande [undantag](#).

Äldre politiker, en utrotningshotad art

Symptomatiskt nog är det inom politiken som bristen på seniorer är mest påtaglig. I syfte att förnygra sina organisationer har de politiska partierna nästan helt utestängt seniorer från ledningspositioner, och idag har vi den yngsta Riksdagen någonsin, en nyhet som [DN](#) och [Veteranen](#) skrev om på helt olika sätt (positivt för DN och negativt för Veteranen). Bara 2,5 % av riksdagsledamöterna är födda före 1950, och trenden är inte positiv.

"Man måste kunna tekniken för att vara med i samhället"

Pensionärsorganisationerna har vaknat sent och de har fortfarande [svårt](#) att ta plats i den offentliga debatten, trots intressanta initiativ som [#seniormakt](#). Seniorernas potential att påverka medierna och beslutsfattarna har försämrats radikalt, nu när dagordningen bestäms av konversationerna på sociala medier och inom nätverk där seniorer inte finns.

Kampanjen Digidel 2013 hade som ambition att locka den miljonen svenskar som inte använde Internet att börja göra det. Efter den korta kampanjens slut var i stort sett enbart seniorer kvar som icke-användare. Det är först nu som [nya initiativ](#) föreslås från statliga aktörer som Digitaliseringskommissionen. Fortfarande tas seniorernas egna initiativ som Seniornet inte på fullt allvar (inga subventioner?), medan isoleringen och dagliga svårigheter ökar för seniorer som inte använder teknik (artikeln ["Man måste kunna tekniken för att vara med i samhället"](#), DN 2015-03-25).

Seniorernas ansvar

Den negativa attityden till åldrande som WVS belyser är ensam otillräcklig för att förklara förekomsten av ålderism. Bristande [politisk representation](#), teknisk okunnighet och bilden i medierna är också viktiga faktorer som bidrar till att äldre fräntas sin inflytande och även en del av sina rättigheter.

Genom att reducera åldrandet till en uteslutande biologisk process av förfall eller tillbakagång avhumaniseras senioren i övriga samhällets ögon, vilket möjliggör både marginaliseringen och diskrimineringen. De sociala, kulturella och politiska aspekter som samspelar med den åldrande personen åsidosätts. Istället för att betraktas som värdefulla resurser blir seniorerna en kategori som definieras utifrån (dvs. av andra) med fokus på problem som samhället och vården måste lösa, helst utan att de som berörs mest skulle ta en aktiv roll. Objektiveringen blir fulländad när senioren betraktas som [passivt föremål](#).

Ålderism är lätt att avfärda som icke existerande eftersom det ses som självklart att man åldras, och seniorerna är själva en del av problemet. De har internaliserat normen, känner sig inte diskriminerade trots att de är det, som Magnus Nilsson förklarar:

Det är inte bara yngre åldersgrupper som har negativa hållningar gentemot äldre, även äldre har internaliserat nedvärderande och hämmande normer vilket leder till en form av underrapportering av fenomenet i studier. Men också till att de inte upplever sig diskriminerade trots att de är det.

SPF Seniorerna:s enkäter från [2012](#) och [2014](#) visar att seniorernas uppfattning om ålderism håller på att ändras snabbt, liksom intresset för att fortsätta arbeta som ökar starkt.

Det är hög tid för seniorerna att inta en aktivare roll i den offentliga debatten.

Några artiklar om ålderism:

["Vi äldre är ett nytt folkslag"](#) (DN)

["Ålderism - skev syn på äldre"](#) (forskning.se)

["Oacceptabel ålderism inom sjukvården och socialförsäkringen"](#) (Seniorbloggarna)

["Äldre alltför sällan med i svensk klinisk forskning"](#) (Dagens Medicin)